

Health Security in the Context of Climate Change and Its Impact on Environmental Refugees

*Hosein Alekajbaf¹, Masoud Khadimi²,
Askar Jalalian³, Mohammadyar Arshadi⁴*

Abstract

Human health security is one of the important issues that international research institutions have been focusing on. This kind of human security has been affected by the effects of climate change over the past two decades. One of the consequences of climate change on the health of people is the development and spread of contagious diseases. In the absence of the prevention of these diseases, the international community will see in the near future a wider range of them. The research methodology of this paper is descriptive and based on documentary analysis. In this research, health security has been evaluated as one of the factors of environmental asylum. Findings suggest that reducing health security or lack of it may have the potential of exposing people exposed to these threats as demographic displacement and the emergence of environmental asylum. Protecting people who are in danger of displacement and environmental refugee in the face of such risks are on the agenda of several international instruments, all of which are based on fundamental human rights.

Keywords

Health security, Infectious diseases, Climate change, Environmental refugees, Human rights

---

1. Associate Professor, Department of Law, Payame Noor University, Tehran, Iran.

2. Lecturer and Ph.D. Student of International Law, Payame Noor University, Tehran, Iran. (Corresponding author) Email: M_khadimi@pnu.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Law, Payame Noor University, Tehran, Iran.

4. Assistant Professor, Department of Law, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Please cite this article as: Alekajbaf H, Khadimi M, Jalalian A, Arshadi M. Health Security in the Context of Climate Change and Its Impact on Environmental Refugees. Iran J Med Law 2020; 13(51): 39-64.

امنیت بهداشت و سلامت در پهنه تغییرات اقلیمی و تأثیر آن

بر پناهندگان زیست‌محیطی

حسین آل کجیانی^۱

مسعود خدیمی^۲

عسکر جلالیان^۳

محمدیار ارشدی^۴

چکیده

امنیت سلامت و بهداشت انسان‌ها از موضوعات مهمی است که نهادهای بین‌المللی بر مبنای پژوهش‌های علمی مورد توجه قرار داده‌اند. این نوع از امنیت انسانی در دو دهه اخیر، تحت تأثیر پیامدهای تغییر اقلیم قرار گرفته است. یکی از پیامدهای تغییرات اقلیمی بر امنیت بهداشت و سلامت انسان‌ها، ایجاد و شیوع بیماری‌های واگیر است. در صورت عدم پیشگیری از این بیماری‌ها، جامعه جهانی در آینده نزدیک، شاهد گستردگی و شیوع بیشتر آن‌ها خواهد بود. در این پژوهش، امنیت بهداشت و سلامت به عنوان یکی از عوامل پناهندگی زیست‌محیطی، مورد ارزیابی قرار گرفته است. روش تحقیق این مقاله، توصیفی و مبتنی بر تحلیل اسنادی است. یافته‌ها حاکی از آن است که تنزل مراتب امنیت سلامت و یا فقدان آن، ممکن است واکنش انسان‌های در معرض این تهدیدات را به شکل جا به جایی جمعیتی و ظهور پناهندگی زیست‌محیطی به همراه داشته باشد. حمایت از افرادی که برای رهایی از این تهدیدها مجبور به ترک سرزمین و پناهندگی زیست‌محیطی می‌شوند، موضوع چند سند بین‌المللی قرار گرفته است که همگی بر مبنای حقوق بنیادین بشری شکل گرفته‌اند.

۱. دانشیار گروه حقوق، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران.

۲. مربی و دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

Email: M_khadimi@pnu.ac.ir

۳. دانشیار گروه حقوق، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران.

۴. استادیار گروه حقوق، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران.

واژگان کلیدی

امنیت سلامت، بیماری‌های واگیر، تغییرات اقلیمی، پناهندگان زیست‌محیطی، حقوق بشر

مقدمه

یکی از موضوعات با اهمیت جهان معاصر، امنیت بهداشت و سلامت است. مخاطرات امنیت سلامت انسان که متأثر از تغییرات اقلیمی هستند عبارتند از: ایمنی در مقابل بیماری‌های مهلک عفونی، غذای ناسالم، سوءتغذیه، عدم دسترسی به مراقبت‌های بهداشت و سلامت اولیه. جهان طی سه دهه گذشته شاهد ظهور بیماری‌های مسری جدید، پیدایش مجدد بیماری‌های قدیمی و شیوه مقاومت در برابر تعداد زیادی از بیماری‌ها بوده است. بیماری‌ها، خشکسالی و کمبود مواد غذایی سالم موجب حرکت موج‌های انسانی شده که چالش‌های بهداشتی همزاد آن‌هاست. هر روز امراض جدیدی شیوع می‌یابد که کشورهای فقیر، ابزار مقابله با آن‌ها را در اختیار ندارند، لذا در کشورهای مزبور به سرعت شیوع یافته و حاد و عفونی می‌شوند. این کشورها در زمینه بهداشتی با یک معضل دوگانه رو به رو هستند. از یکسو جلوگیری و صرف بودجه زیاد برای بیماری‌های قدیمی و ریشه‌کن کردن آن‌ها و از سوی دیگر تعیین راهبردهایی در زمینه مقابله با بیماری‌های جدید و جلوگیری از تبدیل شدن آن به مسأله‌ای جهانی و امنیتی که امنیت ملی و بین‌المللی را به مخاطره می‌افکند.

از آنجا که تهدیدهای موجود در یک کشور یا منطقه می‌توانند به منطقه‌ای وسیع‌تر سرایت کرده و تبعاتی برای امنیت منطقه‌ای، بین‌المللی و جهانی داشته باشند و نظر به این که بهداشت و سلامت یکی از شاخصه‌های مهم امنیت بشری است، از این رو مهم‌ترین سؤالاتی که این مقاله درصدد یافتن پاسخ آن‌ها خواهد بود، این است که امنیت بهداشت و سلامت از چه رویکردها و چارچوب مفهومی برخوردار است؟ پیامدهای تغییرات اقلیمی بر مقوله امنیت بهداشت و سلامت چیست؟ اقدامات و تدابیر بین‌المللی برای مقابله و کنترل بیماری‌های ناشی از تغییرات اقلیمی کدامند؟ تأثیر فقدان امنیت بهداشت و سلامت بر ظهور پدیده پناهندگی زیست‌محیطی چه می‌تواند باشد؟ راه‌کارهای حمایتی از چنین پناهندگانی در عرصه حقوق بین‌الملل چیست؟

مسأله امنیت سلامت از دیدگاه‌های مختلفی در نوشته‌های حقوقی مورد بررسی قرار گرفته است. حسین آل کجیاف (۱۳۹۲ ش.) در مقاله «مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در اسناد بین‌المللی حقوق بشر»، مفهوم محتوایی و عناصر سازنده این حق را بررسی کرده و به انواع تعهد کشورها در قبال اجرای این حق پرداخته‌اند. احسان جاوید و صابر نیاورانی (۱۳۹۲ ش.)

در «قلمرو حق سلامتی در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، به جایگاه این حق در میان نسل‌های سه‌گانه حقوق بشر اشاره کرده و مستندات آن را در میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بررسی نموده‌اند. در مورد پناهندگی نیز در ادبیات حقوقی داخل و خارج از ایران به وفور تحقیقاتی صورت گرفته و به جامعه حقوقی عرضه شده است. بونی دوچرتی و تایلر جیانانی (۲۰۰۶ م.)، در مقاله «پیشنهادی برای کنوانسیون پناهندگان تغییرات اقلیمی»، به شاخصه‌های وضعیت پناهندگان اقلیمی، حمایت‌های حقوق بشری، کمک‌های بشردوستانه و مسؤولیت دول میزبان و میهمان پرداخته‌اند. رابین کاندیس کریگ (۲۰۱۲ م.)، در مقاله «حکومت‌های اقیانوسی در قرن ۲۱»، ساخت مناطق دریایی برای سازگاری با تغییرات اقلیمی را پیشنهاد می‌کنند. کاترین میریام وایمن (۲۰۱۹ م.)، در مقاله «پاسخ‌هایی به مهاجرت‌های اقلیمی» به زمینه‌های مهاجرت اقلیمی پرداخته و دو شکاف بزرگ حقوقی و مالی را در حل این موضوع مشاهده می‌کند و این‌که باید اسناد جدید حقوقی نظیر کنوانسیون پناهندگی برای مهاجران اقلیمی تصویب شود.

حمید نظری تاج‌آبادی (۱۳۶۹ ش.) در کتاب «بررسی جنبه‌های مختلف حقوقی مسأله پناهندگی» و جواد صفایی (۱۳۷۴ ش.) در کتاب «توسعه و تحول حقوق پناهندگان» بعد از ذکر تاریخچه پناهندگی، تحولات این پدیده را در برخی از کشورها برشمرده‌اند. فاطمه کیهانلو (۱۳۹۰ ش.) در کتاب «پناهندگی؛ نظریه‌ها و رویه‌ها» بعد از بیان دلایل پناهندگی به رویکردهای حمایت از پناهندگان و دیدگاه‌های قضایی پرداخته و از دلایل پناهندگی، عضویت در یک گروه اجتماعی و طرز تفکر سیاسی را برجسته‌تر از همه می‌داند. امیرحسین رنجبریان و نفیسه ارغنده‌پور (۱۳۹۱ ش.) در مقاله «پدیده دولت‌های در حال غرق: چاره‌اندیشی‌هایی از نظرگاه حقوق بین‌الملل» و سیدفضل‌الله موسوی و معصومه‌سادات میرمحمدی (۱۳۹۲ ش.) در مقاله «تغییرات جوی: تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی» هر یک به نوعی به پدیده پناهندگی و آوارگی اشاراتی داشته و همکاری جمعی همه کشورهای عضو جامعه بین‌المللی را مهم‌ترین راه حل معضل سنتی پناهندگان برشمرده‌اند.

همانطور که مشاهده می‌شود، پژوهشی که تاکنون به طور خاص امنیت سلامت را در گستره تغییرات آب و هوایی بررسی کرده باشد و در نهایت تأثیر آن را بر مقوله پناهندگی

زیست‌محیطی بحث کرده باشد، مشاهده نشده است. سعی این پژوهش بر آنست تا بتواند در این موضوع نوآوری داشته باشد و به ادبیات حقوقی در این زمینه کمک کند.

مقاله حاضر، عهده‌دار نگاهی به اصول و مبانی امنیت سلامت و اهم مصادیق فقدان این نوع از امنیت انسانی از دیدگاه اسناد و رویه بین‌المللی است تا در پرتو آن بتواند تأثیر فقدان این امنیت را در ظهور پدیده پناهندگی زیست‌محیطی تبیین نموده و بینشی صحیح نسبت به ارتباط بین این دو مقوله ارائه دهد، لذا درصدد تحلیل و بررسی روشمند و هدفمند مبانی پایه‌ای و گزاره‌های مهم امنیت بهداشت و سلامت با روش توصیفی و مبتنی بر تحلیل اسنادی و از طریق گردآوری اسناد و منابع کتابخانه‌ای خواهد بود. بدین سبب مطالب این مقاله چنین سامان خواهد یافت؛ ابتدا مفاهیم و مبانی نظری تحقیق را در قالب دو عنوان پناهندگی زیست‌محیطی و امنیت مورد بحث قرار خواهد گرفت و پس از معرفی رویکردهای امنیت بشری در عصر حاضر و جایگاه امنیت سلامت در آن‌ها در مبحث بعدی به پیامدهای ناشی از تغییرات اقلیمی بر امنیت سلامت و آثار مستقیم و غیر مستقیم آن اشاره می‌گردد. در مبحث پایانی هم رابطه امنیت سلامت و پناهندگی زیست‌محیطی مورد واکاوی قرار می‌گیرد و تأثیر و تأثرات هر کدام بر دیگری تبیین خواهد شد و سپس راه‌کارهای حمایتی از امنیت سلامت پناهندگان زیست‌محیطی بررسی می‌شود.

مفاهیم و مبانی نظری

۱- پناهندگی زیست‌محیطی

ابتدا در راستای آشنایی با مفهوم پناهندگی زیست‌محیطی، تعریف پناهنده با استناد به اسناد بین‌المللی ارائه می‌گردد. سپس تعریف پناهنده زیست‌محیطی با استناد به دکترین حقوق بین‌الملل محیط زیست و اسناد بین‌المللی مطرح خواهد شد.

۱-۱- پناهنده: قبل از شروع به توضیح مفهوم پناهنده زیست‌محیطی (Environmental

Refugee)، به روشن کردن مفهوم پناهنده (Refugee) می‌پردازیم. بر اساس بند ۲ «الف» ماده ۱ کنوانسیون ۱۹۵۱ وضعیت پناهندگان، پناهنده به کسی اطلاق می‌گردد که «در نتیجه حوادث قبل از یکم ژانویه ۱۹۵۱ و به دلیل ترس موجه از تعقیب و آزار به علت ملیت، نژاد، مذهب، عضویت در گروه‌های اجتماعی یا داشتن عقاید سیاسی، در خارج از کشور متبوع یا

محل اقامت خود به سر می‌برند و قادر یا مایل به بازگشت به آن نیست یا در صورتی که فاقد تابعیت است و پس از چنین حوادثی در خارج از کشور محل سکونت دائمی خود به سر می‌برند و نمی‌تواند یا به علت ترس مذکور نمی‌خواهد به آن کشور بازگردد.» بنابراین در قوانین داخلی و بین‌المللی، کسی به عنوان پناهنده شناخته می‌شود که نیازمند حمایت در خارج از کشور متبوع خود باشد (در خصوص افراد فاقد تابعیت، خارج از محل سکونت خود باشد) و نتواند یا نخواهد از حمایت کشور مبدأ خود برخوردار گردد. پروتکل ۱۹۶۷ قید «در نتیجه حوادث قبل از یکم ژانویه ۱۹۵۱» را حذف و در نتیجه تعریفی بین‌المللی از پناهنده ارائه داد.

این تعریفی است که به نظر می‌رسد قابلیت تحت پوشش قراردادن نوع جدیدی از پناهندگی را به طور صریح ندارد که به واسطه آن افراد مجبورند به دلایلی غیر از ملیت، نژاد، مذهب و عقاید سیاسی جلای وطن نمایند.

۲-۱- پناهنده زیست‌محیطی: تغییر مکان، پاسخ طبیعی انسان به تغییرات محیطی و اقلیمی است. این واکنش نوعی سازگاری با شرایط ایجاد شده بوده و به معنی دفع خطر و افزایش تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری انسان با این تغییرات است، به ویژه زمانی که برنامه‌ریزی شده باشد. ایده پناهندگی زیست‌محیطی ابتدا در سال ۱۹۴۸ (۱) و سپس توسط لستر براون از مؤسسه دیده‌بان جهانی (World Watch Institute) در سال ۱۹۷۰ (۲) مطرح گردید. پس از تأسیس سازمان ملل متحد، اصطلاح پناهندگان زیست‌محیطی در سال ۱۹۸۵ و در گزارش خط مشی برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد مورد اشاره واقع شد (۳). از آن زمان به بعد، در محافل دانشگاهی و سیاسی بحث درباره این نوع از پناهندگان رونق گرفت (۴).

از پناهندگان زیست‌محیطی، تعریف‌های متنوعی ارائه شده است. به نظر می‌رسد تعریف ال - هیناوی از جامعیت بیشتری برخوردار باشد. وی پناهندگان زیست‌محیطی را افرادی می‌داند که از روی اجبار، سکونتگاه خود را به طور موقت یا دائم، به علت یک اختلال زیست‌محیطی که حیات آن‌ها را به خطر انداخته و یا به شدت کیفیت زندگی آن‌ها را متأثر کرده است، ترک می‌کنند. اختلال زیست‌محیطی در این تعریف به معنای هرگونه تغییر موقت یا دائم فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیکی در اکوسیستم می‌باشد، به نحوی که حیات انسانی را تهدید نماید (۵). برخی نویسندگان هم به روش دیگری پناهندگان زیست‌محیطی را معرفی می‌کنند:

- افرادی که به سبب اختلال‌هایی چون بهمن و یا زمین لرزه، به طور موقت مهاجرت می‌کنند.

- افرادی که به سبب تخریب محیط زیست، زندگی آن‌ها دچار مشکل شده و یا خطرات غیر قابل قبولی بر سلامت آن‌ها وارد شده و مهاجرت می‌کنند.

- افرادی که به سبب کاهش کیفیت زمین‌ها، بیابان‌زایی و یا به علت تغییرات دائمی و غیر قابل دفاعی که در سرزمین خود با آن رو به رو هستند، مهاجرت می‌کنند (۶).

در کنار دکترین، اسناد بین‌المللی همچون کنوانسیون ۱۹۵۱ پناهندگان به طور تلویحی و کنوانسیون سازمان وحدت آفریقا در مورد جنبه‌های خاصی از مسأله پناهندگان در آفریقا مصوب ۱۹۶۹ با بسط تعریف پناهنده مندرج در کنوانسیون ۱۹۵۱، پناهندگان زیست‌محیطی را نیز ذیل چتر حمایتی خود قرار داده است. همچنین اعلامیه کارتاژنا مصوب ۱۹۸۴ اجلاس نمایندگان کشورهای آمریکای لاتین، مورد تهدید قرارگرفتن حیات و امنیت را از دلایل پناهنده‌شدن معرفی کرده که شامل پناهندگان زیست‌محیطی نیز می‌شود.

نمونه‌های فراوانی از پناهندگی زیست‌محیطی و جا به جایی‌های اجباری جمعیت به علت آسیب‌های زیست‌محیطی ناشی از تغییر اقلیم، وجود دارد. برخی پیش‌بینی‌ها حاکی از آنست که تا سال ۲۰۵۰ تعداد این پناهندگان به ۵۰ میلیون نفر رسیده و برخی دیگر نیز این رقم را فراتر از ۲۰۰ میلیون نفر، تخمین زده‌اند (۷).

۲- امنیت

برای تبیین بهتر موضوع، مناسب است تعریفی از موضوع امنیت ارائه شود. امنیت در لغت به حالت‌هایی از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله‌ای اطلاق می‌شود، اما در اصطلاح، تعریف جامع‌تری به شرح ذیل ارائه گردیده است: «امنیت در یک حس ذهنی به مفهوم اندازه‌گیری عدم وجود تهدید علیه ارزش‌های اکتسابی در یک محیط عینی است، بدون ترس از این‌که این‌گونه ارزش‌ها مورد هجوم قرار گیرند» (۸).

۱-۲- تحول و توسعه مؤلفه‌های مفهوم امنیت: شرایط جهانی به ویژه بعد از دهه نود میلادی متحول شده و روند رو به رشد جهانی‌شدن در زمینه اقتصاد، فرهنگ و... شکسته‌شدن مرزهای جغرافیایی در اثر انقلاب اطلاعات و ارتباطات، انتقال بحران‌های ناشی از مسائل زیست‌محیطی به خارج از مرزهای کشورها و مسائلی از این دست، سبب گردید تا رفتار کشورها

در صحنه بین‌المللی نیز دستخوش تغییراتی شود (۹). این دیدگاه که برای تأمین امنیت ملی خود به امنیت دیگر کشورها توجه شود، موجبات تحقق امنیت عمومی و جهانی را فراهم می‌آورد. از این رو لاجرم باید ساحت‌های جدیدی از امنیت را مورد شناسایی قرار داد که این مقاله حسب ارتباط مفهومی دو مورد را در دستور کار قرار داده است.

۱-۱-۲- امنیت زیست‌محیطی: در ارتباط با مفهوم امنیت زیست‌محیطی که اصطلاح جدیدی است، دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. منطق اساسی در امنیت زیست‌محیطی بر این مبنا استوار است که نوع بشر به گونه‌ای زندگی می‌کنند که مخاطراتی را برای کره زمین در بر دارد. پروژه «اهداف توسعه هزاره (Millennium Development Goals)» سازمان ملل متحد، امنیت زیست‌محیطی را تحت عنوان قابلیت زیستن در محیط زیست برای حمایت از زندگی بشری، مورد توجه قرار داده است و سندی است که برخی اهداف آرمانی را برای جامعه بشری مد نظر قرار داده است. در سند مذکور هشت هدف اصلی مد نظر قرار گرفته است که بندهای ۴ و ۵ و ۶ به ترتیب کاهش میزان مرگ و میر کودکان، بهبود بهداشت مادران و جلوگیری از گسترش بیماری ایدز، مالاریا و سایر بیماری‌ها را بر شمرده است. در بند ۷ هم حصول اطمینان از پایداری زیست‌محیطی مورد اشاره قرار گرفته است.

۲-۱-۲- امنیت انسانی: واقعیات جهان کنونی موجب ظهور رویکرد تازه‌ای نسبت به امنیت با عنوان امنیت بشری گردیده است که ضرورت تجدید بنای نظم جهانی را برای توانمندی آن به پاسخگویی به نیازهای جدید امنیتی ایجاب می‌کند. از اوایل دهه ۸۰ میلادی، دانشگاهیان در تلاش بوده‌اند مفهوم امنیت را به ابعاد غیر نظامی گسترش دهند، ابعادی چون مهاجرت، سلامت و حمایت از محیط زیست. پایان جهان دوقطبی به طرح مفهوم امنیت بشری در رابطه با تحول نگرش نسبت به تهدیدات، مساعدت کرد. امروزه امنیت بیشتر با توسعه مرتبط است تا با امنیت در برابر تهدیدات خارجی و نظامی. برای اکثر مردم، احساس ناامنی غالباً از نگرانی برای زندگی روزمره پدید می‌آید تا از ترس یک فاجعه جهانی (۱۰).

۲-۲- رویکردهای دوگانه امنیت انسانی: گسترش مفهوم امنیت موجب ایجاد مفهومی تحت عنوان امنیت بشری شد. امنیت بشری دارای ابعاد مختلفی است که یکی از جنبه‌های آن مسائل بهداشت و سلامت و محیط زیست می‌باشد. حال آنکه به نظر می‌رسد برخی دیگر از جنبه‌های امنیت بشری نیز می‌تواند از این بعد متأثر گردد. به دلیل وسعت مصادیق ارائه شده

که شامل امنیت اقتصادی، غذایی، بهداشتی، زیست‌محیطی، شخصی، اجتماعی و سیاسی می‌گردد، دو ایده در بین نظریه‌پردازان این مفهوم ایجاد شده است که عبارتند از: رهایی از هراس و رهایی از نیاز. این مقاله در ادامه قصد دارد تا برخی از مخاطرات امنیتی ناشی از تغییرات اقلیمی را در حیطه آن رویکردی که امنیت بهداشت و سلامت را در خود مستتر دارد، مورد واکاوی قرار دهد. تمام قائلین به مقوله امنیت بشری بر این نکته اتفاق نظر دارند که هدف اساسی امنیت بشری، صیانت از شهروندان می‌باشد، اما بر سر تعیین این‌که شهروندان در مقابل چه تهدیداتی بایستی صیانت شوند و کدام تهدیدات می‌بایستی موضوع این محافظت قرار گیرند، ابهام دارند، لذا این موضوع زمینه ساز بروز دو ایده در خصوص حیطه شمول امنیت بشری شده است.

۱-۲-۲- رویکرد مضیق؛ رهایی از هراس (Freedom from Fear): این رویکرد از آنجا که قائل بر شمول حداقلی موضوعات می‌باشد، به رویکرد مضیق نیز تعبیر می‌گردد. از نظر طرفداران این رویکرد، هدف مفهوم مضیق امنیت بشری محدود کردن اعمال امنیت بشری به صیانت از افراد در برابر تعارضات خشونت‌آمیز است، در عین به رسمیت‌شناختن این‌که این تهدیدات خشونت‌آمیز با فقر، فقدان صلاحیت دولت و اشکال مختلف نابرابری‌ها و تبعیض‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ارتباط تنگاتنگی دارند. این رویکرد بیان می‌کند که محدود کردن تمرکز بر روی خشونت، رویکردی واقع‌گرا و قابل مدیریت در جهت امنیت بشری است (۱۱). کمک اضطراری، پیشگیری، حل تعارض و صلح‌سازی دغدغه عمده این رویکرد است.

۲-۲-۲- رویکرد موسع؛ رهایی از نیاز (Freedom from Want): این رویکرد به علت حیطه شمول حداکثری به مفهوم موسع نیز تعبیر می‌گردد و از توجه جامع در رسیدن به امنیت بشری حمایت می‌کند. طرفداران مفهوم موسع امنیت بشری چنین استدلال می‌کنند که مفهوم تهدید می‌بایست به صورت موسع در نظر گرفته شود تا مضامینی همچون بیماری، گرسنگی و بلایای طبیعی را نیز شامل شود، چراکه این موارد هستند که بیشتر از مواردی چون جنگ، نسل‌کشی و تروریسم موجب مرگ افراد می‌شوند و قربانیان بیشتری می‌گیرند. این همه در حالی است که به نظر می‌رسد این دو رویکرد نسبت به امنیت بشری، بیش از آنکه مغایر یکدیگر باشند، مکمل یکدیگر هستند. بر مبنای این رویکرد می‌توان گفت اکنون منبع تهدید صلح و امنیت بین‌المللی تنها وقوع جنگ نیست، بلکه مخاطرات اجتماعی و اقتصادی نظیر فقر

و بیماری‌ها و تخریب‌های زیست‌محیطی است که آینده بشریت را تیره و نگران‌کننده کرده است (۱۲).

پیامدهای تغییرات اقلیمی بر امنیت سلامت

امنیت سلامت و بهداشت انسان‌ها از موضوعات مهمی است که نهادهای بین‌المللی بر مبنای پژوهش‌های علمی مورد توجه قرار داده‌اند. این نوع از امنیت انسانی در دو دهه اخیر، تحت تأثیر پیامدهای تغییر اقلیم قرار گرفته است. یکی از پیامدهای تغییرات اقلیمی بر امنیت بهداشت و سلامت انسان‌ها، ایجاد و شیوع بیماری‌های واگیر است. در صورت عدم پیشگیری از این بیماری‌ها، جامعه جهانی در آینده نزدیک، شاهد گستردگی و شیوع بیشتر آن‌ها خواهد بود. سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۸ شعار «حمایت از بهداشت در برابر تغییرات جوی» را اعلام نمود. انتخاب این عنوان حاکی از آن است که تغییرات اقلیمی، تهدیدات رو به گسترشی را برای امنیت بهداشت و سلامت ایجاد می‌کند. نکته دیگری که سازمان مزبور به آن اشاره دارد این است که آثار تغییرات اقلیمی بر وضعیت بهداشتی از هم‌اکنون در حال وقوع است و نیازی نیست تا برای مشاهده این آثار منتظر آینده باشیم.

۱- عوامل اقلیمی و امنیت سلامت

بر پایه یک گزارش جدید امواج گرما می‌توانند، شرایط را برای شیوع بیماری‌های عفونی و مسری فراهم کند و باعث کاهش تولید محصولات کشاورزی شوند. این گزارش که در دسامبر ۲۰۱۸ در ژورنال Lancet به چاپ رسید، آخرین یافته‌های مؤسسه Lancet Countdown را دربر داشت. این مؤسسه، نهادی شکل‌گرفته بر پایه همکاری مؤسسات تحقیقاتی بین‌المللی با سازمان بهداشت جهانی و سازمان هواشناسی جهانی است. پژوهشگران در این گزارش آورده‌اند که میلیون‌ها نفر در سرتاسر جهان نسبت به بیماری‌های مرتبط با گرما و مرگ ناشی از آن آسیب‌پذیر هستند. این آسیب‌پذیری به خصوص در اروپا و کشورهای شرق مدیترانه بیشتر است. آسیب‌پذیرترین بخش جمعیت در مقابل گرما و تبعات ناشی از آن، افراد با سن بیشتر از ۶۵ سال و افراد دارای بیماری‌های مزمن مانند بیماری‌های قلبی و عروقی و دیابت هستند. آنطور که در این گزارش آمده، در بازه زمانی ۱۹۸۶ تا ۲۰۰۵ هر شخص در بازه ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ به طور میانگین در هر سال ۴/۱ روز بیشتر در معرض موج گرما قرار گرفته است (۱۳).

نهاد بین‌الدولی تغییرات اقلیمی (Intergovernmental Panel on Climate Change) ضمن بررسی جنبه‌های مختلف آثار تغییرات اقلیمی از جمله بحث بهداشت عمومی، گزارش‌هایی را نیز در این باره تهیه نموده است. گزارشات مزبور حاکی از آن است که تغییرات اقلیمی به طور مستقیم یا غیر مستقیم، آثار نامطلوبی بر انسان‌ها در زمینه بهداشت فردی و عمومی داشته است، از جمله تغییرات عمده‌ای که در زمینه بهداشت مشهود است، تغییرات در برخی بیماری‌های فصلی، شیوع برخی از بیماری‌های واگیردار مانند مالاریا در سطح وسیع، بیماری‌های ناشی از بروز سیل و امواج گرما و سرما می‌باشد.

۱-۱- گرما و سرما و بیماری‌های ناشی از آن‌ها: بروز سرما و گرما در روز و شب و امواج گرما بر میزان مرگ و میر افراد افزوده است. تحقیقات انجام‌شده در نقاط مختلف جهان بیانگر این موضوع است که حجم زیادی از مرگ و میر انسانی ناشی از آثار کوتاه‌مدت این پدیده است. در عین حال وضعیت بهداشتی در مناطق مختلف بر میزان مرگ و میر تأثیرگذار بوده و در مناطقی که از وضعیت بهداشتی مناسب‌تری برخوردار باشند، امواج گرما و سرما، تلفات کم‌تری را بر جای خواهد گذاشت. افزایش دمای هوا می‌تواند در ویروسی و عفونی شدن بیماری‌ها تسریع نماید (۱۴).

امواج گرما که در چندین سال گذشته در منطقه جنوب آسیا و در کشور هند روی داد، شمار زیادی کشته بر جای گذاشت که عوامل مختلفی از جمله سن افراد، وضعیت اسکان، وضعیت بهداشت و غیر آن در این امر تأثیرگذار بود (۱۵). علاوه بر آن، امواج سرما نیز در برخی از مناطق که به دلیل تغییرات جوی از ماندگاری بیشتری برخوردار است، آثار نامطلوبی از خود بر جای خواهد گذاشت. برای مواجهه با چنین امواج سرما و گرما، امکانات بهداشتی مناسب و کافی مورد نیاز است که در صورت عدم برخورداری از آن، ضایعات زیادی به جای خواهد ماند.

۱-۲- باد، توفان و سیل: سیل‌ها آثار مخربی از خود بر جای می‌گذارند و یکی از حوادث طبیعی هستند که با رشد آن در خلال سال‌های اخیر مواجه هستیم. سیل‌های اخیر اغلب با توفان نیز همراه بوده‌اند که بر میزان خسارات وارده نیز افزوده است. جدای از تأثیرات اجتماعی و اقتصادی این قبیل بلایای طبیعی، بروز این حوادث، میزان قابل توجهی بر وضعیت بهداشتی ساکنین این مناطق تأثیرگذار است، ولی این میزان از توزیع جغرافیایی برخوردار نیست. در عین حال، تأثیرات آن نیز از مرگ و میر تا جراحی، شیوع امراض واگیردار، آلودگی‌ها و ضایعات

سمی بازمونده در اثر سیل و توفان یا مخاطرات بهداشت روانی یک طیف وسیعی را دربر می‌گیرد. بعد از بروز سیل، این احتمال وجود دارد که منابع آب آشامیدنی با مواد شیمیایی خطرناک، فلزات سنگین یا سایر مواد خطرناک ترکیب شوند که این امر وضعیت آب آشامیدنی این مناطق را برای ساکنین آن موجد خطرات فراوانی خواهد کرد. در طولانی‌مدت نیز موادی که در خاک این مناطق نفوذ کرده، می‌تواند حاوی آثار خطرناکی باشد که باید به آن به مثابه یک معضل جدی تهدیدکننده امنیت بهداشت و سلامت توجه نمود.

در مناطقی که از وضعیت بهداشت آب آشامیدنی مناسبی برخوردار نیستند، نرخ شیوع بیماری‌های مختلف از جمله بیماری‌های اسهالی، تب تیفوید و وبا بیش از سایر مناطق خواهد بود، لذا باید میان کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته در زمینه میزان تأثیرپذیری در قبال پیامدهای بهداشتی و سلامت بروز حوادث طبیعی قائل به تفکیک شد و توانمندی آنان در این‌باره مورد توجه قرار گیرد. از طرفی، اگرچه توسعه صنعتی حائز اهمیت است، ولی این‌گونه توسعه در صورت بروز حوادث طبیعی، می‌تواند تبعات خطرناکی داشته باشد و مواد خطرناکی که از این مراکز در طبیعت رها می‌شوند، می‌توانند فجایع انسانی از خود بر جای گذارند. علاوه بر بیماری‌های جسمانی و عفونی، بیماری‌های ذهنی و روحی نیز در اثر بروز این‌گونه بلایای طبیعی تشدید می‌گردد که بیماری‌های اضطراب، افسردگی و اختلالات رفتاری در کودکان نمونه‌های شایع آن است، البته میزان ابتلا به این‌گونه بیماری‌ها نیز در کشورهای مختلف یکسان نیست و علاوه بر آن عواملی چون سطح زندگی، سن، میزان درآمد و تحصیلات افراد بر این امر تأثیرگذار هستند (۱۶).

۳-۱- خشکسالی؛ تقاطع امنیت سلامت و امنیت غذایی: خشکسالی‌های پی در پی
در چرخه غذایی انسان مؤثر واقع می‌شوند. خساراتی که جوامع انسانی از طریق کاهش شدید بازده محصولات کشاورزی، خشک‌شدن گیاهان زراعی، آتش‌سوزی جنگل و فرسایش خاک متحمل می‌شوند، در زنجیره غذایی انسان انعکاس می‌یابد و استحصال اراضی زراعی و تولید محصولات و تنوع غذایی را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. تغییرات اقلیمی بر امنیت غذایی قشرها و کشورهای فقیر تأثیر خواهد گذاشت، حتی در سال ۲۰۳۰ نیز چند صد میلیون نفر فقیر وجود خواهد داشت که یا کمبود تغذیه خواهند داشت یا در آستانه آن خواهند بود. این

افراد به ویژه در برابر نوسان درآمد یا کمبود عرضه مواد غذایی در اثر کاهش تولید، خشکسالی و سیل بسیار آسیب پذیر هستند (۱۷).

خشکسالی یکی از عواملی است که در تشدید شیوع بیماری مالاریا مؤثر است. یکی از دلایل این امر، ممکن است سوء تغذیه افرادی باشد که در اثر خشکسالی، آمادگی بیشتری برای ابتلا به بیماری یافته‌اند (۱۸). مشکلاتی چون مرگ و میر و سوء تغذیه و بیماری‌های عفونی و واگیردار و بیماری‌های تنفسی از جمله آثار ناشی از خشکسالی هستند که مرتبط با جنبه بهداشت عمومی افراد می‌باشند. خشکسالی در برخی مناطق سبب مهاجرت‌های دسته‌جمعی به ویژه از مناطق روستایی به شهری می‌گردد که این امر می‌تواند در افزایش میزان بیماری‌های انتقالی تأثیرگذار باشد. همچنین حضور جمعیت انبوه در این مناطق نیز می‌تواند بر سوء تغذیه افراد تأثیرگذار باشد و نیز بسترساز برهم خوردن امنیت بهداشت و سلامت انسان‌ها گردد.

۲- آثار مستقیم و غیر مستقیم تغییر اقلیم بر امنیت سلامت

امنیت بهداشت و سلامت از جمله موضوعاتی است که می‌تواند به طور مستقیم و غیر مستقیم از پیامدهای تغییرات اقلیمی متأثر شوند. تأثیرات زیست‌محیطی افزایش گازهای گلخانه‌ای در جو زمین و به تبع آن افزایش متوسط دمای کره زمین می‌تواند به طور مستقیم و غیر مستقیم سلامت انسان‌ها را تهدید کند. تغییرات اقلیمی به طور مستقیم می‌تواند به تغییر در وضعیت زیست‌محیطی انجامیده و همچنین در امنیت سلامت و بهداشت انسان‌ها تأثیرگذار باشد. تغییرات اقلیمی سبب تحول در شرائط اجتماعی شده و این تحول می‌تواند در امنیت بهداشتی افراد مؤثر باشد.

موج گرما می‌تواند تأثیرات غیر مستقیمی نیز بر سلامت انسان‌ها بگذارد. برای مثال، بر پایه گزارش مؤسسه Lancet Countdown، دماهای بالاتر می‌تواند گستره جغرافیایی ارگاناسم‌هایی که ناقل تب دنگی، مالاریا و وبا هستند را افزایش دهد. «ظرفیت وکتورال» شاخصی است که برای سنجش میزان سهولت انتقال یک عامل بیماری‌زا مورد استفاده قرار می‌گیرد. ظرفیت وکتورال بیماری تب دنگی که توسط نوعی پشه منتقل می‌شود، در سال ۲۰۱۶ به بالاترین حد خود رسیده است. در سال‌های اخیر نیز افزایش تلفات این بیماری و بررسی در مناطق آسیای جنوب شرقی باعث ایجاد نگرانی‌های جدی شده است.

تغییرات آب و هوایی به طور غیر مستقیم بر کمیت و کیفیت منابع آب آشامیدنی و آب مورد استفاده در کشاورزی و همچنین کیفیت تولید و فرآوری محصولات غذایی و تنوع زیست محیطی جوامع، تأثیرگذار خواهد بود. همچنین در زمینه امنیت غذایی باید گفت تغییر در درجه حرارت دما می‌تواند در ایجاد مسمومیت‌های غذایی مؤثر باشد. بیماری‌های ناشی از هوا نیز که در اثر تغییر در وضعیت هوا و وجود آلاینده‌های مختلف در هوا ایجاد می‌شوند، از اثرات تبعی تغییرات اقلیمی می‌باشند. لایه‌های ازن در سطح پایینی زمین، تأثیرات هوا بر میزان تمرکز سایر آلاینده‌های هوا، آلودگی‌های هوا ناشی از آتش‌سوزی جنگل‌ها، جا به جایی آلاینده‌ها در مسیر طولانی می‌توانند در بروز بیماری‌های ناشی از آلودگی هوا مؤثر باشند.

امنیت سلامت و پناهندگی زیست‌محیطی

یکی از انواع تهدیدات امنیت انسانی، عدم ایمنی انسان‌ها در برابر بیماری‌های عفونی مهلک ناشی از تغییرات اقلیمی است. عدم دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی و سلامت ابتدایی نیز وضعیت را نا به سامان‌تر خواهد کرد. این چالش‌ها می‌تواند از سطح محلی به سطوح ملی و بین‌المللی هم تسری پیدا کرده و پیامدهای ناگواری برای امنیت بین‌المللی به همراه داشته باشد. این مبحث ضمن تبیین حق بر سلامت به عنوان یک موضوع امنیتی، تأثیر فقدان چنین امنیتی را بر پناهندگی زیست‌محیطی و جا به جایی اجباری جمعیت ارزیابی خواهد کرد.

۱- همگرایی سلامت و امنیت در اسناد و رویه بین‌المللی

در دهه اخیر مقولات مربوط به سلامت و خصوصاً بیماری‌های واگیر به عنوان موضوعات امنیتی در نظر گرفته شده‌اند. اثرات جدی و گسترده ایدز، شیوع بیماری سندروم شدید تنفسی سارس در سال ۲۰۰۳ و نگرانی ناشی از شیوع آنفولانزا و شیوع ویروس مهلک ابولا در آفریقا به سال ۲۰۱۳، همگی کمک کرده‌اند که به مسأله امنیت سلامت توجه جدی معطوف شود. همچنین سبب ایجاد این گرایش شده‌اند که تهدیدات معطوف به سلامت، نه فقط به عنوان موضوعات مربوط به سلامت عمومی و یا نگرانی‌های توسعه‌ای، بلکه جزئی از مسائل امنیتی در نظر گرفته شوند. پس از پایان جنگ سرد و جهان دوقطبی، موضوعات زیست‌محیطی هم در دامنه وسیع‌تری به نام امنیت انسانی جای گرفتند (۱۹). میزان زیادی از دکتربین و اسناد سیاسی و حقوقی به رابطه میان سلامت و امنیت بشری پرداخته و امنیت انسانی را به عنوان

راهی برای تحلیل تهدیدها نسبت به امنیت سلامت مورد توجه قرار داده و روابط میان امنیت بشری و بهداشت عمومی را پیدا کرده‌اند (۲۰).

در عصر حاضر نگرانی‌های رو به افزایش ناشی از مخاطرات بیماری‌های واگیر و نیز احتمال حملات تروریستی بیولوژیکی، رابطه امنیت و سلامت را نیازمند بازشناسی مجدانه کرده است. یکی از ادوار مهم در شروع نگاه امنیتی به مقوله بهداشت و سلامت، نشست شورای امنیت سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۰ بود که با موضوع بیماری ایدز و صلح و امنیت در آفریقا تشکیل شد (۲۱). بیانیه‌های صادره در آن دوران نشان می‌دهد که شورای امنیت تعریفی جدید از امنیت جهانی ارائه می‌دهد و ایدز تنها یک مقوله مرتبط با سلامت یا توسعه نیست، بلکه مقوله‌ای است که بر صلح و امنیت مردم آفریقا و سراسر جهان مؤثر است.

سازمان بهداشت جهانی در مارس ۲۰۱۴ رسماً شیوع ویروس کشنده ابولا را که از اواخر سال ۲۰۱۳ از کشورهای آفریقایی شروع شده بود، اعلان کرد. در پس این موضوع و دغدغه‌های بین‌المللی، شورای امنیت در اوایل جولای ۲۰۱۴ نگرانی عمیق خود را در این خصوص ابراز نمود و سپس در ۱۸ سپتامبر همان سال قطع‌نامه ۲۱۷۷ را تصویب کرد و طی آن شیوع سریع و بی‌سابقه ویروس ابولا را تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی اعلام کرد (۲۲). این قطع‌نامه پس از قطع‌نامه ۱۳۰۸ شورای امنیت در سال ۲۰۰۰ راجع به ویروس ایدز، دومین قطع‌نامه شورا است که به طور مستقیم درباره سلامت و بهداشت عمومی صادر می‌گردد، ولی در طول تاریخ شورای امنیت، برای اولین بار است که شیوع یک بیماری به منزله تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی مطرح شده است (۲۳).

امنیتی کردن موضوع و در نظرگرفتن بیماری به مثابه یک امر غیر طبیعی نیازمند توجه و عملکرد بین‌المللی است. هدف غایی در این باره، نگرستن به سلامتی از دیدگاه جدیدی است که همان دیدگاه امنیت انسانی است (۲۴). رویکرد امنیت انسانی نسبت به سلامت، وابستگی متقابل امنیت سلامت با آسیب‌هایی مثل فقر، فحطی و بلایای زیست‌محیطی را برجسته می‌کند. این رویکرد امنیت بشری، سلامت و بهداشت را یکی از ارزش‌های اساسی قلمداد می‌کند که باید مورد صیانت واقع شود.

۲- امنیت سلامت و تدابیر بین‌المللی مقابله با بیماری‌های ناشی از تغییر اقلیم

تهدید ناشی از شیوع یک بیماری واگیر جدید و یا یک نوع از آنفولانزا یا بیماری عفونی بر اثر تغییرات اقلیمی، امنیت بهداشت و سلامت شهروندان را نشانه گرفته است. شیوع ویروس ابولا در سال ۲۰۱۳ به جامعه بین‌الملل این هشدار را داد که یک بیماری چقدر می‌تواند سریعاً گسترش یابد و اتخاذ تدابیر کنترلی و پیشگیرانه در رابطه با شیوع یک بیماری تا چه حد می‌تواند حائز اهمیت باشد.

سازمان بهداشت جهانی با پژوهش‌هایی در خصوص بیماری‌های واگیر جهانی و مقابله با آن‌ها مبتنی بر مفهوم امنیت سلامت بین‌المللی گام‌های عملی برداشته است. همچنین بازنگری اساسی در مقررات بهداشت جهانی ۲۰۰۵ مبتنی بر موازین حقوق بین‌الملل، درباره کنترل و مقابله با بیماری‌ها در این راستا صورت پذیرفته است. هدف این مقررات پیشگیری از گسترش بین‌المللی بیماری‌هاست (۲۵). مفهوم «وضعیت اضطراری سلامت عمومی» یکی از مضامین بنیادین مقررات بهداشت جهانی ۲۰۰۵ است که باعث ایجاد نگرانی بین‌المللی هم می‌شود. در ماده اول این مقررات، این مفهوم دارای دو ویژگی شناخته شده است: اول این‌که از طریق شیوع بین‌المللی یک بیماری، یک مشکل سلامت عمومی برای سایر کشورها ایجاد گردد؛ دوم آن‌که نیازمند مقابله از طریق همکاری بین‌المللی باشد. ضمیمه دوم این مقررات، چارچوبی را جهت معرفی حادثه‌ای که می‌تواند یک وضعیت سلامت عمومی ایجادکننده نگرانی بین‌المللی را رقم بزند، ارائه می‌کند. بر این اساس دو مؤلفه از چهار مؤلفه ذیل باید وجود داشته باشد: اثر جدی، وقوع غیر مترقبه یا غیر معمول، خطر مهمی که گسترش بین‌المللی دارد و یا تردهای بین‌المللی را مخدوش نماید و یا تجارت را محدود کند (۲۶). در صورت تحقق چنین وضعیتی، دولت‌ها متعهدند که سازمان بهداشت جهانی را در جریان قرار داده و بنا بر درخواست سازمان بهداشت جهانی گزارش‌ها را مورد راستی‌آزمایی قرار دهند و سازمان هم در این‌باره به نوبه خود مساعدت‌هایی را پیشنهاد خواهد کرد. همچنین سازمان این اختیار را دارد که توصیه‌های موقتی صادر نماید که باید هم توسط دولت‌های درگیر و هم سایر دولت‌ها اجرایی گردد و از مداخله خودسرانه در رفت و آمد بین‌المللی اجتناب به عمل آید.

در خصوص سوابق اقدامات عملی برای کنترل و مدیریت بیماری‌های مسری، گزارش سال ۲۰۰۴ دبیر کل سازمان ملل متحد را که به همکاری بین شورای امنیت و سازمان بهداشت

جهانی در چارچوب فصل ۷ منشور ملل متحد پرداخته است، می‌توان ذکر کرد. ایشان در گزارش سال ۲۰۰۵ هم ضمن اعلام آمادگی جهت به کارگیری تمامی ظرفیت خود طبق مفاد ماده ۹۹ منشور ملل متحد، عنوان می‌دارد که با مدیر کل سازمان بهداشت جهانی جهت جلب توجه شورای امنیت ملل متحد به شیوع بیماری‌های مسری تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی، مشورت خواهد کرد (۲۷).

همچنین در بحبوحه شیوع ویروس مهلک ابولا، اعزام هیأتی از سوی سازمان ملل متحد برای واکنش سریع به آن مطابق قطع‌نامه ۱/۶۹ مجمع عمومی، ابداعی در دوران فعالیت‌های سازمان ملل محسوب می‌شود، آن هم به این دلیل که هیأت فوق، نه در قالب عملیات حفظ صلح سازمان ملل و نه به منزله هیأتی سیاسی، اعزام گردید، بلکه بنا به تعبیر دبیر کل ملل متحد، به عنوان هیأت اعزامی فوری ملل متحد در خصوص سلامت و بهداشت جهانی بود که تحت نظر وی تشکیل شده است (۲۸).

پرواضح است که همکاری و تعامل بین‌المللی کشورها و ارتقای سطح آن، برطرف‌کننده آسیب‌ها و نقاط ضعف ناقص امنیت بهداشت و سلامت باشد. در این راستا قطع‌نامه‌هایی نیز تحت عنوان سلامت جهانی و سیاست خارجی توسط مجمع عمومی ملل متحد به تصویب رسیده است که موجب استحکام همکاری‌های بین‌المللی در خصوص پیشگیری و مقابله با انواع بیماری‌های فراگیر نوظهور و غیر قابل پیش‌بینی و صیانت از این حق بنیادین بشر شده است (۲۹).

۳- رابطه دوسویه امنیت سلامت و پناهندگی زیست‌محیطی

در یافته‌های مطالعات انجام‌شده (۳۰)، آمده است که عدم کشت اراضی کشاورزی حاصل‌خیز در نتیجه خشکسالی و فقدان امنیت بهداشتی ناشی از بیماری‌های برآمده از تغییر اقلیم، عوامل عمده در مهاجرت انسان‌ها از سرزمین‌های خشک به نواحی دیگر بوده و این نوع از جا به جایی‌ها باعث پناهندگی زیست‌محیطی می‌گردد. به بیان دیگر، مهاجرت می‌تواند به منزله راه‌کاری جهت سازگاری و مقابله با موقعیت‌های دشوار مورد توجه قرار گیرد.

موضوع مورد توجه در این مقوله، تحلیل آسیب‌های بهداشتی به عنوان تهدید در برابر امنیت انسانی و اثر مستقیمی است که بر ناآرامی‌ها در جوامع بشری خواهد داشت. تغییرات اقلیمی و آثار و پیامدهای ناشی از آنکه تهدیدکننده امنیت بهداشت و سلامت مردم در سراسر

جهان است و به تفصیل مورد توجه این مقاله قرار گرفت، می‌تواند تأثیر به‌سزایی در جا به جایی و تغییر توزیع جمعیت انسانی و ظهور پدیده پناهندگی زیست‌محیطی داشته باشد. فارغ از نوع خاصی از بیماری‌های ناشی از تغییرات اقلیمی، تمام بیماری‌های واگیر هم‌واجد آثار اجتماعی، سیاسی و اقتصادی هستند که می‌توانند بر امنیت انسانی تأثیرگذار باشند (۳۱). این نوع از پناهندگی زیست‌محیطی به منزله واکنشی است که از سوی انسان‌های در معرض چالش‌های سلامت و بهداشتی به جهت دفع خطر صورت می‌گیرد. فقدان امنیت بهداشت و سلامت به عنوان یکی از عوامل پناهندگی زیست‌محیطی مورد توجه خاص قرار گرفته است. عدم سازگاری و ایجاد ظرفیت‌های لازم برای تأمین امنیت سلامت در پهنه تغییرات اقلیمی، آسیب‌پذیری انسان‌ها را بیش از پیش کرده و مجبور به جلای وطن می‌کند.

هزینه مراقبت‌های سلامت به طور معمول بار فزاینده‌ای را بر دوش اقتصاد کشورهای در حال توسعه گذارده که این خود منجر به از دست‌رفتن توان تولید این کشورها می‌شود. مطالعات مختلف نشان از کاهش تولید ناخالص ملی کشورهایی می‌کند که عمدتاً به خاطر گسترش بیماری‌های واگیر ناشی از تغییرات اقلیمی، متحمل آثار سوءاقتصادی و اجتماعی شده‌اند و در نهایت به افزایش نابرابری‌ها دامن زده‌اند (۳۲). این بی‌ثباتی اجتماعی و اقتصادی هم عامل محرک دیگری در جهت تمایل انسان‌ها به پناهندگی زیست‌محیطی خواهد بود.

۴- راه‌کارهای حمایت از امنیت سلامت پناهندگان زیست‌محیطی

کوشش‌های بسیاری انجام گرفته است تا این تفکر که دسته جدیدی از پناهندگان که به دلیل عوامل ناشی از فقدان محیط زیست سالم و مطلوب باید مورد شناسایی و حمایت قرار گیرند، ترویج یابد (۳۳). این نوع خاص از جا به جایی انسان‌ها و پناهندگی زیست‌محیطی از مهم‌ترین علامات فقدان امنیت است که هم سبب و هم نتیجه آن است و از مهم‌ترین بحران‌های بشری به شمار می‌رود.

بدیهی است که نمی‌توان برای حمایت از انسان‌ها، همیشه بر دولت متبوع آن‌ها تکیه نمود. بنابراین حمایت مؤثر از پناهندگان زیست‌محیطی نیازمند نوعی از مسؤولیت و همکاری نوین و مؤثر بین‌المللی است. با این وجود، دولت‌ها مکلفند از پناهندگان زیست‌محیطی مثل اتباع و شهروندان خود حمایت کنند و حقوقی را که به اتباع خود اختصاص داده‌اند، به ایشان نیز اعطا کنند و یا مسیر دستیابی به آن‌ها را تسهیل نمایند. یکی از این حقوق، حق بر اسکان پناهندگان

زیست‌محیطی در سرزمین محل پناهندگی است. برخی از محققان را اعتقاد بر این است که حق مسکن، پایه و اساس تحقق سایر حقوق بشری است و با تزلزل و بی‌ثباتی و آوارگی، این حقوق مثل حق بر سلامت و بهداشت که علت اصلی پناهندگی ایشان بوده است، غیر قابل اجرا خواهد ماند (۳۴).

به نظر می‌رسد تکلیف دولت‌ها در زمینه بسترسازی رعایت و صیانت از حق بهداشت و سلامت پناهندگان زیست‌محیطی، مواردی را شامل می‌شود که عبارتند از: شناسایی و برخورداری از حقوق بشر، عملیاتی کردن اجرای موازین انسانی و اتخاذ تمهیدات فرهنگی جهت پذیرش پناهندگان زیست‌محیطی در جوامع محلی. به این ترتیب دولت‌ها موظفند سلامت جسمی و روانی، غذای کافی و سالم و اسکان و حمایت از دستیابی به توسعه پایدار را برای این دسته از پناهندگان تضمین نموده و در طی مراحل به شرح ذیل این تعهدات انسانی را به جای آورند:

- آمادگی برای کمک‌های فوری بشردوستانه به پناهندگان زیست‌محیطی آسیب‌پذیر.
- تخفیف آلام و درمان بیماری‌ها و امدادسانی به صورت غذا و دارو.
- توانبخشی به اشخاص صدمه‌دیده از بیماری‌های ناشی از تغییرات اقلیمی.
- اسکان پناهندگان زیست‌محیطی در کانتینرها و چادرهای امدادی سازمان ملل متحد و سازمان بهداشت جهانی و صلیب سرخ و هلال احمر (۳۵).

نتیجه‌گیری

با پایان دوران جنگ سرد مفهوم امنیت کم‌کم دچار تحول گردید. با این تحولات، توجه به رابطه سلامت و امنیت بین‌المللی شتاب بیشتری به خود گرفت. علت آن را هم باید در افزایش میزان بیماری‌های مهلک و تلاش جامعه جهانی برای مقابله با آن‌ها جستجو کرد. مفهوم متحول‌شده امنیت، تنها دفاع از کشور در برابر حمله نظامی خارجی را دربر نمی‌گرفت، بلکه دیگر برای آن مرزی قابل تصور نبود. مفهوم سنتی امنیت که دولت‌محور بوده و بیشتر بر مسائل نظامی تأکید داشتند، اهمیت خود را از دست دادند و بیشتر به مؤلفه‌های امنیت انسانی توجه شد. در مفهوم نوین امنیت، شیوع بیماری‌های واگیردار در کنار موضوعاتی مثل مهاجرت جمعی، قاچاق مواد مخدر و گرمایش جهانی به منزله تهدیدی علیه امنیت بین‌المللی محسوب

می‌شوند، البته هنوز هم وضعیت‌های خاص تهدیدکننده امنیت سلامت مثل شیوع بیماری‌های واگیر، ثبات دولت‌ها را نیز تهدید می‌کند.

همانطور که امنیتی‌کردن مقوله سلامت، اثرات مثبتی بر ظرفیت سلامت عمومی داشته است، آثار خاص حقوقی را نیز به همراه دارد. به نظر می‌رسد احتمال مداخله شورای امنیت در پوشش فصل ۶ و ۷ منشور ملل متحد با توجه به سوابق عملکردی شورای امنیت، راه‌کار مناسبی باشد، لذا اقتضا می‌کند که اعضای سازمان ملل متحد از ظرفیت حقوقی و سیاسی این بازوی اجرایی سازمان در جهت تأمین امنیت سلامت بهره لازم را ببرند.

امنیت بهداشت و سلامت از جمله موضوعاتی است که می‌تواند به طور مستقیم و غیر مستقیم از پیامدهای تغییرات اقلیمی متأثر شوند. تأثیرات زیست‌محیطی افزایش گازهای گلخانه‌ای در جو زمین و به تبع آن افزایش متوسط دمای کره زمین می‌تواند به طور مستقیم و غیر مستقیم سلامت انسان‌ها را تهدید کند. تغییرات اقلیمی به طور مستقیم می‌تواند به تغییر در وضعیت زیست‌محیطی انجامیده و همچنین در امنیت سلامت و بهداشت انسان‌ها تأثیرگذار باشد. تغییرات اقلیمی سبب تحول در شرائط اجتماعی شده و این تحول می‌تواند در امنیت بهداشتی افراد مؤثر باشد. بیماری‌های ناشی از آلودگی هوا نیز در اثر تغییر در وضعیت جوی و وجود آلاینده‌های مختلف در هوا تشدید خواهند شد. لایه‌های ازن در سطح پایینی زمین، تأثیرات جوی بر میزان تمرکز سایر آلاینده‌های هوا، آلودگی هوا در نتیجه آتش‌سوزی جنگل‌ها و جا به جایی آلاینده‌ها در مسیر طولانی در ایجاد بیماری‌هایی که آلودگی هوا علت آن‌هاست، مؤثر هستند.

تغییرات اقلیمی و پیامدهای ناشی از آن تهدیدکننده امنیت بهداشت و سلامت مردم در سراسر دنیاست. این پدیده با ایجاد بی‌ثباتی در این مؤلفه از امنیت انسانی، تأثیر به‌سزایی در جا به جایی و تغییر توزیع جمعیت انسانی و پناهندگی زیست‌محیطی دارد. بدون در نظر گرفتن نوع خاصی از بیماری‌های ناشی از تغییر اقلیم، تمام بیماری‌های واگیر، اثرات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی به جای می‌گذارند که بر امنیت انسانی تأثیرگذار است. تنزل مراتب امنیت سلامت و یا فقدان آن، ممکن است واکنش انسان‌های در معرض این تهدیدات را به شکل جا به جایی جمعیتی و ظهور پناهندگی زیست‌محیطی به همراه داشته باشد.

مفهوم امنیت انسانی، بر ایمنی انسان‌ها از تهدیدات متمرکز می‌باشد و فقط به اثری که این تهدیدات بر امنیت ملی خواهند گذارد، توجه نمی‌کند. امنیت انسانی همچنین متضمن این واقعیت است که تهدید امنیت سلامت در یک کشور می‌تواند عامل نگرانی سایر دولت‌ها نیز باشد. به نظر می‌رسد که ارتقای سطح امنیت سلامت، از طریق تحقیقات و کنترل جهانی و نیز پیگیری اجرای آن‌ها از طریق دولت‌ها با محوریت سازمان بهداشت جهانی، بتواند از بروز پناهندگی زیست‌محیطی در اقصی نقاط دنیا به واسطه تنزل مراتب یا فقدان امنیت سلامت جلوگیری به عمل آورد.

بدیهی است که نمی‌توان برای حمایت از انسان‌ها، همیشه بر دولت متبوع آن‌ها تکیه نمود. بنابراین حمایت مؤثر از پناهندگان زیست‌محیطی نیازمند نوعی از مسؤولیت و همکاری نوین و مؤثر بین‌المللی است. با این وجود، دولت‌ها مکلفند از پناهندگان زیست‌محیطی مثل اتباع و شهروندان خود حمایت کنند و حقوقی را که به اتباع خود اختصاص داده‌اند، به ایشان نیز اعطا کنند و یا مسیر دستیابی به آن‌ها را تسهیل نمایند. در حقوق بین‌الملل، حمایت‌های صریح و تلویحی متعددی از پناهندگان زیست‌محیطی به عمل آمده است، اما در مقام اجرای این تعهدات حمایتی، اراده حقوقی و سیاسی کشورهایی که این پناهندگان به سوی آن‌ها حرکت می‌کنند، حائز اهمیت است.

باشد که جامعه بین‌المللی از این راه، شاهد ارتقای امنیت سلامت پناهندگان زیست‌محیطی در قالب اسکان و سایر تدابیر بهداشتی مؤثر باشد.

References

1. Tamer A, Warner K. The Impact of Environmental Degradation on Migration Flows across Countries. Working Paper; Bonn: United Nations; 2008. p.5.
2. Black R. Environmental Refugees: Myth or Reality? Working Paper of New Issues in Refugee Research. Refugees Studies Centre in University of Oxford 2001; 3(34): 5-18.
3. El-Hinnawi E. Environmental Refugees. New York: United Nations Publications; 1985. p.99.
4. Castles S. Environmental Change and Forced Migration. Working Paper of New Issues in Refugee Research. Refugees Studies Centre in University of Oxford 2002; 4(70): 70-79.
5. Bates D. Environmental Refugees? Classifying Human Migrations Caused by Environmental Change. Population and Environment 2002; 5(23): 469-478.
6. Jacobson J. Environmental Refugees: A Yardstick of Habitability. Bulletin of Science, Technology & Society 1988; 8(3): 86-98.
7. Alekajbaf H. The Legal Status and Causes of Environmental Refugees under International Law. Advances in Environmental Biology 2014; 8(21): 997-1002.
8. Wolfer A. Discard and Collaboration: Essay on International Politics. Baltimore: John Hopkins University Press; 1962. p.153.
9. Mitore J. Environment and International Security. Translated by Tayyeb A. Tehran: Ney Publication; 2001. p.60. [Persian]
10. Chitsaz M. Water and International Security. Sustainable Development and Environment Studies' Review 2007; 1(1): 41-58. [Persian]
11. Eslami R, Mortazavi Fard F. Freedom from Fear. Public Law Research Review 2015; 46(16): 39-79. [Persian]
12. Baeidi Nejad H, Daryaei M, Ali Abadi M. Change in the Structure of the United Nations. Tehran: Publishing Center of Foreign Affairs Ministry; 2005. p.101. [Persian]
13. Kolmannskog V. Future Flood of Refugees: A comment on climate change, conflict and forced migration. Oslo: Norwegian Refugee Council; 2018. p.9.
14. Horton G, McMichael T. Climate Change Health Check 2020. Australia: A Report Prepared for the Climate Institute of Australia by Doctors for the Environment (DEA); 2008. p.4. Available at: https://www.dea.org.au/images/general/Climate_Change_Health_Check_2020.pdf.

15. Confalonieri U, Menne B, Akhtar KL, Hauengue R, Kovats S, Revich B, et al. Human Health and Climate Change 2007: Impacts, Adaption and Vulnerability, Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press; 2007. p.396.
16. Babran S. Climate Change, Global Warming, Biggest Challenge of 21th Century. Tehran: Institute of Strategic Researches Publications; 2007. p.22. [Persian]
17. Bell M, Walker MG. Late Quaternary Environmental Change, Physical and Human Perspective. 2nd ed. London: Pearson Education Press; 2005. p.76.
18. Hales S, Edwards S, Kovats R. Impacts on Health of Climate Extremes. Climate Change and Human Health. Geneva: WHO Publications; 2007. p.82.
19. Brauch HG. Environment and Human Security, Towards Freedom from Hazard Impacts. Bonn: United Nations University, Institute for Environment and Human Security; 2005. p.235.
20. Lee K, Fustukian S, Buse K. An Introduction to Global Health Policy, Health Policy in a Globalizing World. Cambridge: Cambridge University Press; 2002. p.124.
21. UNSC, the Impact of AIDS on Peace and Security in Africa. 2000. UN Doc S/PV. 4087. Available at: <https://www.un.org/press/en/2000/20000110.sc6781.doc.html>. Last Visited April 16, 2019.
22. Available at: <https://www.securitycouncilreport.org>. Last Visited April 5, 2019.
23. Available at: <https://www.un.org/news/press/docs/2014/sc11559.doc.html>. Last Visited March 8, 2019.
24. WHO, World Health Day 2007: International Health Security: Invest in Health, Build a Safer Future. Issue Paper; 2007. p.14. Available at: <https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2007/pr11/en/>. Last Visited April 11, 2019.
25. Tigerstrom B. The Revised International Health Regulations and Restraint of National Health Measures. *Health Law Journal* 2005; 35(13): 69-76.
26. Price-Smith AT. The Health of Nations: Infectious Disease, Environmental Change and Their Effect on National Security and Development. Cambridge: MIT Press; 2005. p.87.
27. UN DOC. A/59/2005/. Available at: <https://www.undocs.org/A/59/2005>. Last Visited April 11, 2019.
28. UN. SCOR, 7279th MTG. OCT 14, 2014.

29. Chan M, Jonas GS, Kouchner B. Foreign Policy and Global Public Health: Working Together Towards Common Goals. Bull World Health Organ 2008; 86(7): 498-507.
30. Millennium Ecosystem Assessment (MA). Ecosystems and Human Well-Being: Current State and Trends. Washington: Island Press; 2005. Vol.1 p.211-219.
31. Wilson ME. Health and Security: Globalization of Infectious Diseases. In: Chen L, Leaning J, Narasimhan V. Global Health Challenges for Human Security. Cambridge: Harvard University Press; 2003. p.241.
32. Waal A. HIV/AIDS: The Security of a Lifetime. In: Chen L, Leaning J, Narasimhan V. Global Health Challenges for Human Security. Cambridge: Harvard University Press; 2003. p.130.
33. Conisbee M, Simms A. Environmental Refugees, the Case for Recognition. London: New Economics Foundation; 2003. p.24-30.
34. Gorji Azandaiani A, Fathi Y. Right to Adequate Housing. Tehran: Jangal Publications; 2014. p.84. [Persian]
35. Mir Torabi H, Tayyebi S, Jam F. Human Rights Challenges for Displaced Persons in the Sphere of Climate Change (Responsibilities, Tools and International Regime). In: Tayyebi S. New Approaches in the Light of International Environmental Law. Tehran: Khorsandi Publications; 2016. p.91. [Persian]